MUMTOZ SHE’RIYATDA OQ VA YASHIL RANGLAR POLIFONIYASI: MUNIS VA LENAU IJODI QIYOSIDA

Ma’diyeva Adiba Dovudovna
O’zDJTU, dotsent v.b., f.f.f.d.(PhD)
Email: adibamadiyeva@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3084-6616
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.22871803

Annotatsiya: Mazkur tezisda Shermuhammad Munis hamda nemis romantik shoiri Nikolaus Lenau lirik merosi misolida oq va yashil (sabza) ranglarning badiiy-falsafiy semantikasi qiyosiy tahlil qilinadi. Yashil rangning hayot, navqironlik va umid timsoli sifatida, oq rangning esa keksayish, ajal, tabiat sovuqligi hamda ma’naviy tushkunlik ifodasi tarzidagi badiiy talqini ochib berilgan. Sharqona irfoniy ogohlik bilan G‘arb romantizmidagi ekzistensial umidsizlikning ranglar orqali aks ettirilishidagi umumiylik va o‘ziga xosliklar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: ranglar semantikasi, oq rang, sabza, Shermuhammad Munis, Nikolaus Lenau, o‘zbek mumtoz she’riyati, nemis romantizmi, badiiy kontrast.

АННОТАЦИЯ:В данных тезисах проводится сравнительный анализ художественно-философской семантики белого и зеленого цветов на материале лирики Шермухаммада Муниса и немецкого поэта-романтика Николауса Ленау. Раскрывается образ зеленого цвета как символа жизни, молодости и надежды, а белого – как знака увядания, смерти, природного холода и душевного отчаяния. На примере цветового контраста сопоставляются восточное суфийское пробуждение духа и западная романтическая безысходность.

Ключевые слова: семантика цвета, белый цвет, зеленый цвет, Шермухаммад Мунис, Николаус Ленау, узбекская классическая поэзия, немецкий романтизм, художественный контраст.

ABSTRACT: This thesis provides a comparative analysis of the artistic and philosophical semantics of white and green colors in the lyric poetry of Shermuhammad Munis and the German Romantic poet Nikolaus Lenau. It examines how green represents life, youth, and hope, while white symbolizes aging, mortality, winter chill, and spiritual desolation. By contrasting these color palettes, the study highlights both the shared motifs and distinct differences between Eastern mystical vigilance and Western Romantic existential despair.

Keywords: color semantics, white color, green color, Shermuhammad Munis, Nikolaus Lenau, Uzbek classical poetry, German Romanticism, artistic contrast.

Jahon adabiyotshunosligi taraqqiyotida ranglar semantikasi hamisha inson botiniy olami va badiiy tafakkur ziddiyatlarini tadqiq etishda yetakchi estetik vositalardan biri bo‘lib kelgan. Mumtoz sharqona lirikada ranglar ko‘pincha tasavvufiy ramzlar va ma’naviy kamolot bosqichlarini ifodalasa, G‘arb romantizmida ular ko‘proq qalb iztiroblari, ruhiy tushkunlik va ekzistensial yolg‘izlikni aks ettiradi. Alloma Abu Nasr Forobiy ta’kidlaganidek, “Shoir va musavvirning maqsadi birdir: go‘zallikni yaratish va idrok etish” [1]. Ayniqsa, tiriklik, yoshlik va orzular timsoli bo‘lgan yashil (sabza) tusning o‘lim,

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

qirov hamda sovuq sukunat ramzi sanalgan oq rang bilan to‘qnashuvi har ikki adabiyotda chuqur falsafiy qatlamlarni yuzaga chiqaradi. Mumtoz shoirlar ushbu ikki qarama-qarshi rang kolliziyasi orqali inson umrining bebaqoligi, vaqtning shafqatsiz oqimi hamda foniy dunyo g‘aflatini yuksak mahorat bilan qalamga olganlar. Badiiy matn qatidagi bu kabi ranglar polifoniyasi shunchaki tabiat manzarasining tasviri bo‘lmay, balki lirik subyektning ruhiy evrilishlarini ko‘rsatuvchi muhim poetik koddir. O‘zbek mumtoz lirikasi vakili Shermuhammad Munis va avstriyalik atoqli romantik shoir Nikolaus Lenau she’riyati bu borada g‘oyat xarakterli qiyosiy material taqdim etadi. Mazkur tadqiqotda har ikki shoir ijodida sabza/yashil va oq/qor ranglarining o‘zaro nisbati orqali insoniyatning umumiy fojiasi – umr o‘tkinchiligi va umidlar zavoli tahlil etiladi. Ranglarning psixologik va ontologik yukini aniqlash orqali Sharq va G‘arb adabiy an’analari o‘rtasidagi mushtarak hamda farqli tamoyillar ochib beriladi. Binobarin, oq va yashil ranglar dixotomiyasi shoirlarga qalbning eng tubidagi sirli sadolarni qog‘ozga tushirish imkonini bergan.

O‘zbek mumtoz poeziyasining yirik namoyandasi Shermuhammad Munis ijodida ranglar semantikasi bevosita irfoniy-didaktik mushohadalar va umr o‘tkinchiligi konsepsiyasi bilan bog‘liq holda namoyon bo‘ladi. Shoir inson vujudidagi jismoniy o‘zgarishlarni tabiat hodisalari bilan mutanosiblikda tasvirlab, o‘quvchini chuqur ma’naviy hushyorlikka chorlaydi. Uning quyidagi mashhur bayti bu jihatdan yorqin namunadir: “Soch oqardi, adam omodasi bo‘l, yig‘ hushing, / Bil xazondan asari sabza uza tushsa qirov” [2]. Bu o‘rinda ko‘klam sabzasi, ya’ni yashillik insonning navqiron yoshligi, jo‘shqin hayoti va dunyoviy orzu-havaslarining timsolidir. Yashillik ustiga tushgan qirov va boshdagi oq soch esa umrning oqshomi, jismoniy zaiflik hamda yaqinlashib kelayotgan ajal (adam) xabarchisi sifatida zohir bo‘ladi. Shoir tabiatda kuz faslining kelishi va ko‘m-ko‘k o‘t-o‘lanlar uzra qirov tushib ularni so‘ldirishi qonuniyat ekanini eslatadi. Xuddi shuningdek, inson qorachig‘i yoki sochini qoplagan oqlik ham uning hayotiy quvvati zavol topayotganidan dalolat beruvchi estetik belgidir. “Adam omodasi bo‘l” chaqirig‘i yo‘qlik olamiga, ya’ni Haq huzuriga safar qilish uchun jiddiy hozirlik ko‘rishni, o‘tkinchi rohatlardan ko‘ngil uzib botinni poklashni anglatadi. Munis sabza va oq rang kontrasti orqali insonni g‘aflat uyqusidan uyg‘otib, foniy dunyo lazzatlaridan ko‘ra boqiy oxirat taraddudini ko‘rishga undaydi. Demak, o‘zbek mumtoz lirik tafakkurida oq rang soflik ma’nosi bilan bir qatorda, qazo va ma’naviy uyg‘onishning jiddiy ogohnomasi vazifasini o‘taydi.

G‘arb romantizmi, xususan, nemiszabon she’riyat vakili Nikolaus Lenau ijodida oq va yashil ranglar to‘qnashuvi mutlaqo o‘zgacha – ekzistensial tushkunlik, umidsizlik va ma’naviy muzlash prizmasida yoritiladi. Lenauning “Trauer” (“G‘am”) she’rida lirik qahramonning ichki fojeasi qish faslining qahratoni va qordek oppoq sovuqligi vositasida gavdalanadi. Shoira lirik qahramonining cheksiz iztiroblarini quyidagi misralar orqali ifodalaydi: “Winter kam hereingeschlichen / In mein Herz, die Tränen starben, / Und schneeweiß sind mir verblichen / Alle grünen Hoffnungsfarben” [3]. Parchaning mazmuniga ko‘ra, sezdirmasdan kirib kelgan qish fasli qahramon yuragini muzlatib, hatto ko‘z yoshlarini ham quritadi. Odatda Sharq va G‘arb mifologiyasida yashil rang hayotiy nishona, yangilanish va kelajakka bo‘lgan umid timsoli hisoblanadi. Biroq Lenauda ushbu “yashil umid ranglari” (grünen Hoffnungsfarben) shafqatsiz oq qor (schneeweiß) ostida butunlay rangparlashib, o‘z jozibasini yo‘qotadi va nobud bo‘ladi. Nemis romantik matnida an’anaviy poklik ramzi bo‘lgan oq rang kutilmaganda tabiatning qotil sovuqligiga hamda inson ruhiyatidagi o‘lik sukunatga aylanadi. Bu yerda qish va qor obrazlari shunchaki fasl almashinuvi emas, balki qalbning barcha orzu-istaklarini ko‘mib tashlovchi cheksiz tushkunlik ifodasidir. Lirik qahramonning ichki dunyosidagi yashil umidlar oq muzlik qarshisida taslim bo‘lib, o‘z o‘rnini sovuq befarqlik va noumidlikka bo‘shatib beradi. Shu tariqa, Lenauning poetik olamida oq rang umidning so‘nishi, qalbning muzlashi va ma’naviy intihoning fojiaviy tusi sifatida gavdalanadi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Mazkur ikki buyuk shoir talqinlarini qiyosiy-estetik jihatdan o‘rganish ranglarning badiiy san’atdagi o‘rnini chuqurroq tushunishga zamin yaratadi. V. Belinskiy adabiyotdagi ranglar falsafasi haqida shunday degan edi: “Butun olam, barcha ranglar, bo‘yoqlar va ohanglar, tabiat va hayotning barcha shakllari poeziya hodisasi bo‘lishi mumkin. Lekin u hodisalar zamirida nima yashiringan, ularning mavjudlik sababi qayerda va ular bizni nimasi bilan maftun etadi – masalaning mohiyati shunda” [4]. Har ikkala shoir ham ko‘klam sabzasi yoki yashil tusni hayotning eng gullagan davri, navqironlik va umid deb qabul qilishda yakdildirlar. Ammo yashillikning oq rangga o‘z o‘rnini bo‘shatib berishi ularning falsafiy dunyoqarashiga ko‘ra tubdan farq qiladi. Munisda sabza uzra qirov tushishi tabiiy-irfoniy tartibot bo‘lib, insonni ruhan yuksaltirishga, qalbni Haqqa burishga va o‘limni hayotning mantiqiy xulosasi sifatida anglashga yo‘naltiradi. Sharqona dunyoqarashda oqlik (oq soch, qirov) qanchalik og‘ir botmasin, u insonni g‘aflatdan qutqaruvchi ilohiy ogohlantirish sifatida talqin etiladi. Lenauda esa oq rang (qor, qish) tasalli bermaydi, aksincha, u qahramonning butun ichki borlig‘ini yutib yuboruvchi, barcha orzularni muzlatuvchi halokatli kuch sifatida namoyon bo‘ladi. Sharq shoiri vujudning oqarishini ruhning uyg‘onishi uchun imkoniyat deb bilsa, G‘arb romantigi qor oqligini qalbning batamom o‘lishi deb hisoblaydi. Bu qiyos Sharq falsafasidagi sabr va ma’rifat bilan G‘arb romantizmidagi fojiaviy umidsizlik o‘rtasidagi nozik ziddiyatni yaqqol ko‘rsatib beradi.

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek va nemis mumtoz poeziyasida ranglar semantikasi inson ruhiyatini tadqiq etishda qudratli ramziy vosita bo‘lib xizmat qiladi. V. Gyotening ranglar ta’limotida qayd etilganidek: “Ranglar qalbga bevosita ta’sir o‘tkazadi, ular his-tuyg‘ularni uyg‘otadi, bizni hayajonga soladi, xushnud etadi yoki chuqur g‘amga botiradi” [5]. Munis baytidagi oq soch va sabza kontrasti insonni foniy olam aldovlaridan xalos bo‘lishga hamda Haq yo‘lidagi abadiy safarga ruhiy hozirlik ko‘rishga chaqiradi. Lenauning “Trauer” she’ridagi qor va yashil umidlar to‘qnashuvi esa inson ongining yolg‘izlik va tushkunlik botqog‘idagi fojiaviy tebranishlarini yorqin aks ettiradi. Qiyosiy tahlillar shuni isbotlaydiki, har ikki adabiy muhit vakillari tabiat hodisalarini insonning botiniy jarayonlari bilan qiyoslab, badiiy tafakkurning yuksak namunalarini yaratganlar. Oq va yashil ranglarning semantik maydoni Sharqda irfoniy-axloqiy yo‘nalish kasb etgan bo‘lsa, G‘arbda o‘tkir psixologik-romantik tus olgan. Shakl va ma’naviy xulosalardagi tafovutlarga qaramay, har ikkala merosda ham inson umrining zavoli va orzular fojeasi umuminsoniy dard sifatida birdek mahorat bilan tasvirlangan. Ranglar tili orqali ifodalangan bu teran ma’nolar turli madaniyatlar va zamonlar o‘rtasida o‘ziga xos estetik ko‘prik vazifasini bajaradi. Shu bois ranglar semantikasini qiyosiy-tipologik planda o‘rganish mumtoz merosning universal mohiyatini anglashda dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Forobiy, Abu Nasr. She’r san’ati haqida // Adabiyotshunoslik metodologiyasi (To‘plovchi: Bahodir Karimov). – Toshkent: «Muharrir», 2011. – B. 8.
2. Munis, Shermuhammad. Saylanma. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1980. – B. 102.
3. Lenau, Nikolaus. Trauer // Sämtliche Werke in zwei Bänden. Bd. I. – Berlin-Leipzig: Verlag von Th. Knaur Nachf. – S. 33.
4. Belinskiy, V. G. Adabiy orzular: Adabiy-tanqidiy maqolalar / Mas’ul muharrir M. Qo‘shjonov. – Toshkent: Adabiyot va san’at nashriyoti, 1977. – B. 105.
5. Goethe, Johann Wolfgang von. Zur Farbenlehre. Didaktischer Teil. – Tübingen: J. G. Cotta’sche Buchhandlung, 1810. – S. 312.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.